

تیجی وِشو پنجابی کانفرنس، دیش جگت یادگار حال، جاندهر (۱۸-۱۵ فروری ۲۰۰۷)

پنجابی جھاشا آتے سہیاچار دے مثلے : پنجابی قوم دے حوالے نعل

ڈاق کر نیل سنگھ تھند*

کسے قوم دی شناخت لئی پرچلت دھارنا ایہہ ہے کہ اوس قوم دے
لوک کسے سانجھے خطے دے نواسی ہون، وسنیکال دی سانجھی بولی ہووے،
اونان دا سانجھا سہیاچارک ورثہ ہووے آتے سانجھی آرتھکتا ہووے۔ اتہاسک،
راجنیتک تے ہور کئی کارنال کرے پنجاب دیاں حدان بدلدیاں رہیاں
ہن۔ ۱۹۴۷ وچ پنجاب دو مُلکاں وچ ونڈیا گیا۔ اک حصہ پاکستان
وچ چلیا گیا، دوجا ہندوستان دا جھاگ بنیا رہا۔ پھر وی صرحد
دے دوہیں پاسیں دو، ڈھائی جاں تن آب دی تھان ونڈ وچ اپنے حصے
آئے جھاگ نوں اسیں پنجاب کہن وچ ہی فخر محسوس کردے ہاں۔ عام
ورتوں وبار لئی بھارتی تے پاکستانی پنجاب جاں چڑھدا تے لہندا
پنجاب وی کہہ لیا جاندا ہے۔ اگوں بھارتی پنجاب نعل جھانا ایہہ
واپریا کہ نرول پنجابی جھاشا دے آدھار تے پیش کیتی منگ نوں
انڈیج کرے پنجابی بولی دے کجھ کھیتر ہریانہ پرانت آتے ہماچل
پریش نوں سونپ دتے گئے۔ اسے طرح پاکستان وچ وی سرانگی نوں
وکھری زبان دس کے وکھرے سرانگی صوبے جاں سرانگستان دی منگ
کیتی جاندا ہے۔ پر، پنجابی ماں بولی آتے پنجابی سہیاچار دے حوالے

نعل پنجابی قوم دی گل کدیاں ساڈے ساہنے سہوچے پنجاب دا اوہ
 نقشہ ہے جھڑا دریا جمنیا توں لے کے دریا سندھ تک پھیلایا ہویا
 ہے اتے پراجین گرنہاں وچ جس دا ذکر سپت سندھو جاں پنجال
 دے ناواں نعل وی آؤندا ہے۔ جھوگولک درشتی جاں جگراچھئے دے پکھ
 توں بھابھیاں پنجاب دیاں حدیاں وچ تبدیلی آؤندی رہی ہے، پر پنجابیاں
 دی بولی تے سہیاچار نے دُنیاں بھر دے پنجابیاں نوں اک لڑی
 وچ پروٹی رکھیا ہے۔ اس لئی پنجابی قوم سبندھی چرچہ کدیاں پنجابیاں
 دی بولی اتے اوناں دے سہیاچار نعل جڑیاں سہسٹیاواں جاں مثلیاں
 نوں نظر انداز نہیں کیتا جا سکدا۔

مگھ روپ وچ پنجابی بھاشا اتے سہیاچار نعل جڑے مثلی اوس سہیں
 ہی شروع ہو گئے سن جد انگریزاں نے پنجاب نوں ہتھیا کے اپنے
 قبضے وچ کر لیا سی۔ اک ویلے تاں دلی اتے سرحدی صوبہ
 وی پنجاب وچ شامل سن۔ ایڈے وڈے خطے نوں راجنیتک طور تے
 تاں گٹھ لیا پر حکومت دے ساہنے کئی ہور سہسٹیاواں وی سن۔ چاہیدا
 تاں ایہہ سی کہ بھارت دے دوجے صوبیاں وانگ پنجاب دی سہانک
 بولی، پنجابی نوں راج پر بندھ دا اتے مُڈھلی سہیا دا ادھار
 بنایا جاندا، پر اوس ویلے

دے بریٹیش اُچ ادھیکاری رابرٹ کسٹ اتے شاہ پور دے ڈپٹی کمیشنر
 نے ولسن

دیاں سفارشاں دے باوجود اجیہا سنجو نہ ہو سکیا، جس دے مگھ
 کارن ایہہ نظر آؤندے ہن :

۱) مہاراجہ رنجیت سنگھ دے ویلے وی سرکاری زبان فارسی سی۔
۱) جس ویلے انگریزاں نے پنجاب دی باگڈور سنبھالی تاں دفتری
کَم کار چلاؤن لئی بھرتی کیتا گیا عملہ پچھلا یوقہ پیتے نعل سنبندھت
سی۔ ایہہ کرمچاری اُردو جائدے سن جاں فارسی توں واقف سن۔ پنجابی
اونال لئی اک اوپری بولی سی۔

۲) محکمراناں ولوں بھت ہی چالاکی نعل اجیہا پتہ کھیڈیا گیا کہ
مسلمان اُردو نعل، ہندو ہندی نعل تے سکھ پنجابی نعل جڑ گئے۔
پچھوں پنجاب وچ چلیاں وکھ۔ وکھ دھارمک لہراں : احمدیاں لہر،
آریہ سماج لہر اتے سنگھ سبھا لہر نے کرم وار اُردو، ہندی اتے
پنجابی نوں اسلام، ہندو دھرم تے سکھ مت دے پرچار لئی اپنائیاں
زبانان دی شناخت دھرماں دی پہچان بن گئی۔

۳) جد وی کسے پاسے توں پنجابی دے حق وچ آواز اٹھدی تاں
اس نوں اُردو دی اُپ۔ بولی، لوک بولی، اکھڑ، گنوارو، اوکست کہہ
کے بھنڈیا جاندا۔

۴) گورمکھی وچ لکھی پنجابی نوں سکھ دھرم نعل جوڑ کے ہور وی
ورودھ کیتا جاندا۔ مسلماناں دی سوچ انوسار عربی، فارسی تے اُردو
مسلماناں دیاں زبانان سن۔ اس لئی ہر پلیٹ فارم تے پنجابی دی
مخالفت ہندی۔ انگریز حاکماں نوں پاڑو تے راج کرو دی نیتی
پوری طرح راس آوندی سی۔

۵) جد سکھاں دی کوئی جھیندی پنجابی دے حق وچ آواز اٹھاؤندی
تاں سرکار ولوں اونال نوں ایہہ سبھاء دتا جاندا کہ جے سکھ

بچیاں نوں اُردو پڑھن توں وانجھیا رکھیا گیا تاں اوہ سکھیا دے
 کھیتر وچ پچھڑ جاگے آتے اوناں دے بچے نوکریاں پکھوں وی گھاٹے
 وچ رہنگے۔ ڈاق تارک رحمان انوسار “سال ۱۹۴۰ وچ جتھے اُردو
 مادھیم دے ۱۲۴۵ سکول سن، اوٹھے پنجابی مادھیم دے کیول ۱۳ سکول
 سن“ (پنجابی موومینٹ)۔ اسے پرکار اُردو پڑھن والے ودیارتھیاں دی
 گنتی ۳۳۴۲، ہندی دے ۶۲۶ تے پنجابی دے کیول ۹۶ ودیارتھی سن۔
 ڈاق رحمان نے اک ہور گھٹنا ول وی سنکیت کیتا ہے۔ سال ۱۹۰۸
 وچ پنجابی یونیورسٹی لاہور دی کانووکیشن نوں سنبودھن کردیاں بنگال
 دے پرسدھ ہندو سکھیا شاستری ڈاق پیتہ شی چیٹرجی نے پنجاب
 وچ اُردو دی تھیاں پنجابی لاگو کرن دا سبجھا وٹا تاں مُسلماناں
 نے اس دا ڈٹ کے ورودھ کیتا آتے اس دے اُلٹ متے پاس کیتے۔
 اتھوں تک کہ پنجاب دے اوس ویلے دے جائے۔ پچھائے اک مُسلمان
 لیڈر نے چیٹرجی نوں مُسلماناں دا دُشمن کہہ کے بھنڈیا۔

ہُن تاں بریٹیش سامراج دی سماپتی نوں ۶۰ ورھے پورے ہون والے
 ہن۔ بھارت آتے پا کستان دونوں آزاد مُلک ہن۔ ویکھنا ایہہ ہے
 کہ ایہناں ۶۰ سالوں دوران دوہاں پنجاباں وچ پنجابی بھاشا آتے سبھیاچار
 دی کسی سھتی ہے آتے کنھیاں اوکڑاں دا ساہمہا کرنا پے رہا
 ہے۔

۱۹۴۷ توں پچھوں آزاد بھارت وچ حکومت پاسوں ایہہ آس ضرور سی
 کہ بھارت دیاں ہور بھاشاواں وانگ پنجابی نوں اوس دا بندہ حق

ضرور ملیگا۔ پنجابی پتیشیاں نوں بہت جدوجہد کرن دے باوجود
 وی پنجابی آپنا سہان حاصل نہیں کر سکی۔ اک نرول اکادمک تے
 سہیاچارک معاملے نے ہولی-ہولی دھارمک تے سیاسی شکل اختیار کر
 لئی۔ جھاشاواں دے آدھار تے صوبیاں دی نوں سرے توں حد بندی کرن
 والا کمیشن وی تسلی بخش حل پیش نہ کر سکیا۔ جد پنجابیاں دی
 جھاری گنتی نے پنجابی نوں اپنی ماں-بولی متن توں انکار کر دتا
 تاں سپر فارمولا تے رجنل فارمولا وی بُری طرح فیل ہو گئے۔ سپر
 فارمولا وچ اک مد ایہہ وی پا دتی کہ ایہہ ماپے نرنا
 کرنگے کہ پتے دی ماں-بولی کھڑی ہے؟ تاں جو بچہ سکول وچ ترجیح
 دے آدھار تے ماں بولی دی پڑھائی پہلی جماعت توں کر سکے۔ کجھ
 میونسپل کمیٹیاں نے رجنل فارمولا دے ورودھ وچ متے وی پاس
 کیتے۔

۱۹۶۰ وچ پنجابی صوبے دی قانسی سمیں کیندری سرکار نے پنجابی
 بولدے کجھ علاقے ہریانہ پرانت تے ہماچل پردیش دا جھاگ بنا
 دتے۔ نعل ہی چنڈی گڑھ نوں ہریانہ تے پنجاب دی سانجھی راجدھانی
 بنا کے چنڈی گڑھ نوں کیندری راج کھیتر دا درجہ دے دتا گیا۔ راجیو
 لونگووال سمجھوتے ادھین پنجاب دا کجھ رقبہ ہریانہ نوں دے کے
 چنڈی گڑھ پنجاب دے حوالے کرن دی تجویز وی نیپرے نہ چڑھ سکی۔
 ۱۹ دسمبر ۱۹۶۷ نوں پنجاب دی ودھان سہا نے سرب سمٹی نعل پنجاب
 راج جھاشا بل پاس کر دتا۔ ۲۹ دسمبر نوں گورنر پنجاب نے
 اس اپر دستخط کر کے اس نوں ایکٹ دا روپ دے دتا۔ اس

ایکٹ انوسار پہلی جنوری ۱۹۶۸ توں پنجابی نوں پنجاب وچ ضلع پدھر ‘
تے سارے دفتری کار-وہار دا ذریعہ بنا دتا۔ ۹ فروری نوں
اک ہور نوٹیفکیشن راہیں ایہہ سپشٹ کر دتا گیا کہ ۱۳ اپریل
۱۹۶۸ توں پنجاب وچ راج پدھر ‘ تے پورے راج پر بندھ لئی پنجابی
جھاشا نوں گورنمکھی لپی وچ لکھیا جائے گا۔ ۳۹ سال توں پچھوں وی
اچیری افسر شاہی اپر انگریزی دی سرداری ہے۔ جد کہ ہیٹھلی پدھر ‘
تے کافی حد تک سرکاری کم-کار پنجابی وچ ہون لگ پیا ہے۔
سکھیا دے کھیتر وچ پنجابی دی پڑھائی دی سہنی بہت ہی نراشاجنک
ہے۔ جے کوئی کسر سی تاں اوہ پنجاب دے سرکاری سکولوں وچ پہلی
کلاس توں انگلش دی لازمی پڑھائی نے پوری کر دتی ہے۔ جھاویں
ایہہ فیصلہ اکالی سرکار دا سی پر کیپٹن امریندر سنگھ جتھے بادل
تے اوس دی سرکار دی جھنڈی کردے نہیں تھکدے، اوہ اکالی سرکار
دے اس فیصلے دی کئی وار پرشنسا کر چکے ہن۔ اس نوں بادل
سرکار دا اکو-اک سیاٹا فیصلہ کیہا جاندا ہے۔ حقیقت وچ پنجاب
دی سرکار کوئی وی ہووے اوس پاس نہ تاں جھاشا نیتی ہے، نہ ہی
سجھاچار بارے نیتی آتے نہ ہی ٹھوس سکھیا نیتی ہے۔ ہاں ہر سرکار
پاس راجنیتی ضرور ہے، جس راہیں پنجاب ہر کھیتر وچ پچھڑدا جا رہا
ہے۔ ہن تک پنجاب دی کوئی وی سرکار ایہہ نرا نہیں لے سکی
کہ ماڈرن، ماڈل، پبلک آڈ انگریزی مادھیم پرائیویٹ سکولوں وچ بچیاں
نوں اوناں دی ماں بولی پنجابی وی پڑھائی جائے۔ سرکار پاس پورن
ادھیکار ہے کہ اجیہے سکولوں ‘ تے پنجاب دی سھانک جھاشا پنجابی پڑھائے

جان دی شرط لاگو کر سکے۔ اس وچ کوئی شک نہیں کہ انگریزی روزگار دی بھاشا بن چکئی ہے۔ اُچیری سکھیا تے مقابلے دے امتحاناں دا مادھیام وی انگلش ہے۔ ساڈی مانسکتا وی انگریزی نعل جڑ چکئی ہے۔ بھارت سرکار نے ہر پرانت دی سرکار نوں ۱۹۷۰ وچ اک-اک کروڑ روپے دی سہائتا دے کے سھانک بھاشاواں وچ لوڑیندیاں پُستکاں تیار کر کے مادھیم پرورتن دی یوجنا بنائی سی۔ اس سقیم ادھین پنجاب وچ وی پنجاب سٹیٹ یونیورسٹی ٹیکسٹ بک بورڈ سھاپت کیتا گیا سی۔ ہن تک بورڈ ولوں سائنس اتے سماج وگیان نعل سنبندھت سینکڑے پُستکاں تیار کر کے چھاپیاں گئیاں ہن، پر غلط بھاشا اتے سکھیا نیتی کارن ایہہ سقیم وی ٹھپ ہو کے رہ گئی ہے۔ پنجابی وچ مادھیم پرورتن لئی بنایا گیا بورڈ بند ہون دے کنارے مچھ جکھا ہے۔

پاکستان وچ پنجابی زبان اتے رہتل (سھیاچار) سنبندھی سھتی ہور وی ترس یوگ ہے۔ لاہور توں چھپدے ماہناما 'کہراں' دے سال ۱۹۹۱ دے اک شمارے وچ پنجابی بارے اک سوال نامہ چھپیا سی، جنہاں وچوں کجھ پرسن اس پرکار سن :

اق پنجاب دی سرکار مُڈھلی پدھر تے پنجابی کیوں لاگو نہیں کردی، جد کہ سندھ وچ میٹرک تک سندھی دی پڑھائی لازمی ہے۔ سرحدی صوبے وچ مُڈھلی سکھیا پشتو اتے بلوچستان وچ بلوچی وچ دتی ہے؟

۲۰ پنجابی ہتیشیاں نوں شک دی نظر نعل کیوں ویکھیا جاندا ہے؟

۳۳ سرکارے دربارے پنجابی دے بُوہے کیوں بند ہن؟

۳۴ پنجابی نوں دبا کے اُردو کیویں پرفُلت ہو سکدی ہے؟

۳۵ پنجابی دا قتل کیوں ہو رہا ہے؟

۳۶ ٹکسالی پنجابی دی تھال لیکھکاں ولوں وکھ-وکھ لہجیاں دی ورتوں

کیوں کیتی جانندی ہے؟

۳۷ اوہ کہڑی مانسک مجبوری ہے جہڑی پنجابی سبندھی دُجیگی دی بھاونا

اُجاردی ہے؟

پاکستان وِچ پنجابی نوں ذریعہ تعلیم جاں سکھیا دا مادھیم بناؤنا

جاں سرکاری کم-کار لئی پنجابی دی ورتوں تاں بھُت دُور دیاں گلاں

ہن، فُلہال تاں وڈی منگ ایہہ ہے کہ پرائمری سکولوں وِچ پنجابی

دی پڑھائی شروع کیتی جائے۔ پنجاب ایسنبلی، جس دا مگھ کارج قانون

بناؤنا آتے سرکار نوں سیدھ دینا ہے، وِچ کسے وی ممبر نوں

سپیکر دی آگیا بناں اپنے وِچار پنجابی وِچ پیرگٹ کرن دی مناہی

ہے۔

‘کہراں’ دے سپاؤک دوارا پُچھے گئے پرسن ٹھیک ہی وِچارن یوگ ہن۔

جنرل ایوب خاں ولوں ٹھو سے گئے مارشل لاء سہیں پنجابی ہتیشیاں نوں

دیش ورودھی جاں دیش دھروہی سمجھیا جاندا سی۔ اتھوں تک کہ “پنجابی

مجلس” ناں دی جھینندی نوں اک سیاسی پارٹی سمجھدیاں اوس اُپر

پابندی لا دتی گئی۔ نظیر کہوٹ نے اپنی پُستک ‘آؤ پنجابی نوں

قتل کریئے’ وِچ جھے پنجابی دے حق وِچ زوردار آواز اُٹھائی ہے،

اوتھے اُردو ہتیشیاں ولوں اس دے ورودھ وِچ اک گھٹنا دا زِ کر

وی کیتا ہے۔ اوہ لکھدا ہے کہ پاکستان وِچ ایوانے صنعت تے تجارت دے صدر ریاض ٹاٹا نے اپنی تقریر وِچ کیہا کہ “پنجابی جدوں اُردو بولدا ہے تاں گدا جویں جھوٹ بولدا ہِیَ پَنجَابیو! رِب دے واسطے اُردو بولنا چھڈ دِیو تاں جو سچ بول سکو۔“ اُردو پَرِیس، کٹڑ پنھیاں تے مذہبی جنونیاں دوارا اسلامی جہاد دا اک طوفان اُٹھ کھڑا ہویا۔ اُس اُپر غدارِی دا مقدمہ چلاؤن دی چیتاؤنی وی دتی گئی۔ ریاض ٹاٹا نے آخر معافی منگ کے کھڑا چھڈایا۔ لاہور وِچ فخر زمان ولوں کرائی گئی “عالمی پنجابی کانفرنس“ وِچ جد پنجابیت بارے چرچہ کیتی گئی تاں اگلے دن نوائے وقت وِچ اک سُرخ ایہہ وی سی کہ “پاکستان پنجابیت لئی نہیں بلکہ اسلامیت لئی ہوند وِچ آئیہا سی۔“

مشتاق باسٹ نے وی اپنی پُستک ‘پاک پنجابی‘ وِچ کجھ اجیہے نُقطے اُٹھائے ہن جو پاکستانی تے ہندوستانی پنجابی نوں دو وکھریاں زباناں ثابت کرن تے زور دندے ہن۔ نعل ہی آپے ولوں اُٹھائے گئے سوالاں دے جواب وی کافی تفصیل وِچ دندے ہن۔ ایہہ پرشن ہن :

(ا) پاکستانی پنجابی نوں اسلام، پاکستان تے اُردو دے حوالے نعل ویکھنا کیوں ضروری ہے؟

(ا) پاکستانی پنجابی نوں بھارتی پنجابی توں وکھ سہجھن دی کی لوڑ ہے؟

(ع) آؤن والے زمانے وِچ اس دی شکل کی ہووگی؟

مشتاق باسٹ دے آپے شیداں وِچ لیکھک دے ساہنے “پنجابی دی اوہ

صورت اے جس تے اوس نوں پا کستانی تے مسلمان ہون تے
 فخر وی اے۔ اوہ پاک پنجابی جس دی بپتر وچ پا کستانی سکاچت،
 پاک پنجابی دیاں مضبوط تے نہ ٹٹن والیاں رشتیاں دی وضاحت
 وی اے تے روحانیت بارے زبان تے اوس دے اسرات وی۔“ ()
 پنہ ۱۵)

پا کستان پنجابی زبان تہذیب (سجیتا) آتے سقافت (سجیاچار) دا تصوّر
 آپنے آپ وچ بہت چنگا اوم ہے پر مشتاق باست دے وچاراں توں
 لگدا ہے کہ اوس دی خواہش بھارت دے ہندواں تے سکھاں نعل
 نفرت کیتے بناں پوری نہیں ہو سکدی۔ اوس دے لفظاں وچ “پا کستانی
 پنجاب دا سکاچتی (سجیاچارک) تے تہزیبی سرچشما عرب تے فارس ہے۔“
 ‘اوس انوسار پا کستان دی نویں نسل گورمکھی لپی بارے کجھ
 وی جائنا نہیں چاہندی۔

پنجابی بولی، ساہت آتے سجیاچار نوں دھرم جاں مذہب نعل جوڑن دی
 رچی پنجاب یونیورسٹی نعل جڑے ودواناں دیاں لکھتاں وچ وی ویکھی
 جا سکدی ہے۔ ڈاق وپید قریشی جو پنجاب یونیورسٹی، لاہور وچ سینیر
 پروفیسر آتے سچیکٹی آف اسلامک اینڈ اوریینٹل لرننگ دے ڈین
 وی رہ چکے ہن، ۱۹۶۹ وچ چھپی آپنی پُستک ‘اوریینٹل سٹڈیز’
 وچ پنجابی زبان تے ساہت دا سرویکھن کردیاں دو پرکار دی پنجابی
 زبان دا ذکر کردے ہن۔ پا کستان وچلی فارسی پرجاوت پنجابی
 نوں اوہ ‘مسلم پنجابی’ آتے بھارت دی سنسکرت رُوپ والی پنجابی نوں
 سکھی پنجابی’ دا ناں دندے ہن۔ اوناں دی دھارنا ہے کہ پنجابی

گورو گرنہ صاحب، دی پوٲر زبان ہے، اس لئی سِکھاں نے سِکھی
 پنجابی بارے کافی دلچسپی وکھائی ہے۔ اوہ ایہہ وی لکھدے ہن کہ گربانی
 نوں سُرکھیت رکھن لئی گورمکھی لپی نوں وی گورو ارجن دیو نے
 بنایا ہووے گا۔ آپنے لیکھ وچ اوناں مہاراجہ رنجیت سنگھ دے پچھوں
 ہوئے بہت سارے مُسلمان کوياں دا ذکر کیتا ہے پر شاہ محمد تے
 اوس دی رچنا، جنگ سِنگھاں تے فرنگیاں، بارے چپ ہن۔ اجیہا
 شاید اس لئی ہے کہ اوہ سبجھدے ہن کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ ویلے
 مُسلمان خوش نہیں سن پر شاہ محمد اوس دی پرشنسا کردا ہے۔
 پنجاب یونیورسٹی وچ ہی رہ چکے پنجابی وچاگ دے پروق تے مُکھی
 ڈاق شہباز ملک، مَنہ آئی گل، پُستک وچ پنجابی نوں دراوڑی مول
 دی غیر-آریائی زبان سددا ہے کہ جو براہمنی ذہن صدقہ برج جھاشا،
 سنسکرت تے ہندی دے لفظاں دی زیادہ ورتوں کرے مُسلماناں کولوں
 پرهاں ہندی گئی۔ اوس انوسار، “سِکھی پنجابی” بہت جلدی ختم ہو
 جاوے گی۔ اوس لئی باہروں آئے حملہ ور باہر، نادر شاہ تے احمد
 شاہ ابدالی اپنے ہن کیوں جو اوہ مُسلمان سن، پر نعل ہی اوس
 نوں ایتراز ہے کہ دُلا جھٹی نوں پنجاب دا ہیرو کیوں مَنیا جاندا
 ہے؟ ڈاق ملک فارسی رسہلکھت دی وڈیائی کردا ہے اتے نعل ہی گورمکھی
 لپی نوں ایوگ تے نہ مکمل ثابت کرن دی کوشش کردا ہے۔
 پنجاب یونیورسٹی وچ ہی انگریزی دے پروفیسر محمد اسماعیل جھٹی، ڈاق
 شہباز ملک دیاں ستھاپناواں تے موہر لاؤندے ہوئے، مَنہ آئی گل،
 پُستک دی جھومکا وچ، “حقیقتاں دی پچھان” سرلیکھ ہیٹھ لکھدے

ہن :

پنجابی دی اصل ریت تے رُوپ اوہ نے جھڑے سانوں پا کستانی پنجاب
تے مُسلماناں دی رِوانت وِچ ملدے ہن۔ قوق سِکھی پنجابی
اونان راہاں تے پئی تُردی لگدی اے جھڑیاں جیوندیاں زباناں
نوں سر دکھانے لے جاندیاں ہن۔

شریف کُنجاہی دوارا سہپادت پنجابی شاعری سے انتخاب، ناں دے کاو
سنگریہہ وِچ بابا فرید شکر گنج توں شروع کرے عنصر علی عنصر تک
۱۷۷ شاعراں دا چوٹواں کلام درج ہے، پر اس وِچ اک وی ہندو
آتے سکھ کوی دی کویتا شامل نہیں ہے۔ پا کستانی پنجاب دے منے
پرمنے اُردو ادیبیاں وِچوں کسے نے وی پنجابی دے حق وِچ کدی
آواز نہیں اُٹھائی۔ اونان نوں ڈر ہے کہ جے پنجابی ترقی کر گئی
تاں اُردو دا کی بیگا؟ کٹر پنھیاں انوسار اسلام پا کستان دا قلعہ
ہے آتے اُردو تے پا کستان نوں وکھ کرے ویکھنا کُفر ہے۔

پنجابی جھاشا توں پچھوں پنجابی قوم دی دوجی کڑی پنجابیت ہے۔ پنجابیت
مول رُوپ وِچ پنجابی پچھان جاں شناخت دا دوجا ناں ہے۔ پنجابیت
نوں پنجابی قومیت جاں قوم دے ارتھاں وِچ وی لیا جاندا ہے۔ پنجابیت
اک اجیہا سہیاچارک سنکپ ہے، جس دا سبندھ پنجابی لوکاں دی رہتل،
جیون جاچ آتے اونان خاص گناں نعل ہے، جھڑے اس نوں دو جیال
قوماں جاں کومیتاں توں نکھیڑدے ہن۔ پنجابیت اک اجیہا احساس ہے،
جس راہیں خاص پرکار دی ولکھنتا دا جھلکارا پیندہ ہے۔ ۱۹۸۳ وِچ
دلی وکھے ہوئے “وشو پنجابی سٹیلن” وِچ اپنے وِچار پرگٹ کردیاں

پنجابی دے مئے۔ پر مئے پتر کار سِری پریم جھاٹیا نے کیہا سی
 کہ جد تاملیت، تیگلوئیت، کشمیریت جاں بنگالیت دا کوئی ذِ کر نہیں
 ہندا تاں پنجابیت بارے چرچہ دی کی لوڑ ہے؟ نعل ہی اوناں اس
 دے دو کارن وی دسے ہن۔ پہلا ایہہ کہ، “پنجابی لوک انتراشٹری
 برادری دا جھاگ بن چکے ہن۔ بھارت دے دوجے راجاں تے کئی
 ودیشی مُکلاں دے واسی ہن۔ اوہ آپہی سہیاچارک پچھان بارے سُچیت
 ہن۔ دوجے، پنجابیت نوں آپہی مُکک وچ آتے کسے حد تک باہروں
 وی اجیہے لوکاں توں گنجیر خطرہ ہے جہڑے پنجابیت آتے دھرم نوں
 سہان رُپ وچ سمجھن دی برقی رکھدے ہن۔ اوناں نوں ایہہ دسّ
 دی لوڑ ہے کہ پنجابیت نوں کسے وی طرح دھرم نعل جوڑیا نہیں
 جا سکدا۔“ اوناں ایہہ وی کیہا کہ، “پنجابیت دا ٹھیک پرتینب (عکس)
 پنجابی جھاشا ہی ہے۔“ اسے کانفرنس دے موقعے ونڈے گئے ‘پنجابیت’
 ناں دے کتابچے وچ اوما واسودیوا نے ایہہ جھانا پرگٹ کیتی کہ
 جے دو سو سال انگریزی نے بھارت دی کسے جھاشا دا کجھ نہیں
 وگاڑیا سگوں انگریزی دے رُپ وچ اک ہور جھاشا دا واہا کیتا
 ہے اتے پنجابی ہندواں دی پروانگی توں بناں وی پنجابی جھاشا زندہ
 رہی ہے تاں پنجابیت دے ناں تے شور۔ شرابا کیوں؟ اوس دی دھارنا
 ایہہ ہے کہ پنجاب دے ہندو، مُسلمان آتے سکھ آپہی جھاشا آتے
 لپی دی من مرضی نعل چون کر سکدے ہن۔ ایہہ اوسے طرح دی
 جھانا ہے جویں خُشونت سنگھ نے کیہا سی کہ اوس دی ماں بولی
 انگریزی ہے۔ زُبان جاں سہیاچار نوں جد ویکتی آتے دھرم نعل جوڑ

دِٹا جائے تاں مثله دون-سوائے ہو جانده ہن۔ ۱۹۴۷ وچ پنجاب تے
 بنگال دی ونڈ دا آدھار وی دھرم ہی سی۔ بھارتی پنجاب دی پُندر-ونڈ
 دا آدھار وی جس جن-سنکھیا نوں بنایا گیا اُس دے پچھو کڑ وچ
 وی دھرم دی راجنیتی کَم کمر رہی سی۔ چنڈی گڑھ دی اُساری جس بھونتیں
 اُپر ہوئی ہے اُس توں اُھلے گئے لوکاں دی بولی پنجابی سی، پر اس
 ویلے چنڈی گڑھ دے راج پر بندھ تے سِکھیا وچ پنجابی دی کوئی
 تھال نہیں۔

پنجاب دے گو آندھی راجاں ہریانہ تے ہسچل وچ کافی وڈی گنتی
 وچ پنجابی وسدے ہن، پر پنجابی نوں دوجی بھاشا دا درجہ دین سبندھی
 وی ٹال-مٹول ہو رہی ہے۔ دلی نوں پنجابیاں دا گڑھ سمجھیا جاندا
 رہا ہے پر اڈھی توں وی ودھ وسوں والے کیندری راج دلی وچ
 ہر مرد مشہاری پچھوں پنجابیاں دی گنتی گھٹ کے ۱۹ جاں ۱۳ فی صدی
 رہ جاندی ہے۔ ساڈے ویکھدیاں ویکھدیاں ڈوگری پنجابی دی اُپبھاشا توں
 اُھلے پورن بھاشا دا درجہ حاصل کمر چُکئی ہے۔ کانگری پنجابی دی
 اُپ-بولی دی تھال ہندی دی اُپ-بولی سمجھی جا رہی ہے۔ وشویکرن جاں
 سنساریکرن دا مچوت زبانان نوں وی نگلی جا رہا ہے۔ ایہہ وی
 سنکیت مل رہے ہن کہ پنجابی دا ناں اوناں زبانان دی سوچی
 وچ ہے جو جلدی ہی ختم ہو جاگیان۔

ایہناں مثلیاں دے باوجود وی دوہاں پنجاباں وچ پنجابی بھاشا تے
 سبھیاچار پرتی موہ ودھ رہا ہے۔ سینکڑے ورھیاں پچھوں پنجابی ماں
 بولی نوں بھارتی پنجاب وچ راج بھاشا دا درجہ دے کے سینگھاسن اُپر

بٹھا دتا گیا ہے۔ پر پنجابی پیارے محض اس نعل سنتشٹ نہیں ہن۔
 کیندری پنجابی لیکھک سجا آتے سینکڑے ہور جھیندیاں پوری تندیہی
 نعل پنجابی نوں پنجاب وچ اوسدی بندی تھال داون لئی پچھلے کنی
 ورھیاں توں سرکار نعل لڑائی لڑ رہیاں ہن۔ ہزاراں پنجابی لیکھک،
 دانشور آپنا یوگدان پا رہے ہن۔ پروقہ پریتم سنگھ آتے ڈاق
 ٹیقا آرقہ شرما جھے ودوان وی اس گھول وچ پچھے نہیں ہن۔
 پاکستان وچ وی پنجابی بارے پئے مچھلیکھے دھیرے دھیرے دور ہو رہے
 ہن۔ اک پاسے شفیق بٹ تے اوناں دے ساتھی پنجابی لوک بولی
 میلیاں راہیں، مسعود خالد ادارہ 'سانجھ' راہیں آتے ہسزا ورک 'بابا
 فرید ادبی سنگت' دوارا آتے دوجے پاسے دور امریکہ وچ بیٹھے
 ڈاق منظور اعجاز تے سفیر رامے 'اکادمی آف پنجاب ان نارٹھ امریکہ'
 پنجابی قوم بارے جانکاری دے کے پنجابیاں نوں اوناں دی ماں-بولی
 تے ورثے دی سچیاچارک مہانتا توں جانو کرا رہے ہن۔
 اک صدی پہلاں پنجاب توں امریکہ پچھے پنجابی سوربیراں نے واپس
 دیش پرت کے بریٹیش سامراج ورو دھ بھارت دی آزادی دا بگل وجایا
 سی۔ اوناں غدری بابیاں دی یاد وچ اُسارے گئے دیش-جگت یادگار حال
 جالندھر وچ اوسے دھرتی توں پچھے سچا دیکھ، مچھدندر ملہی،
 ڈاق جسپال تے ڈاق منظور اعجاز 'ادارہ ساؤتھ ایشین ریویو' دے
 جھنڈے بیٹھ جڑ کے پنجابی قوم آتے پنجابی درشن (فلاسفی) جھے سنجیدہ
 تے گنجیر وشیاں نوں لے کے دُنیاں بھر دے پنجابیاں نوں اوناں
 دی شناخت تے پہچان بارے جا گروک کراؤن آئے ہن۔ اسیں اوناں

دے دلی شکر گزار ہاں۔

* ۲۴۴۷-سیکٹر ۶۴ (فینر ۱۰) مہالی-۶۲۰۰۶۲، پنجاب (۲۲۱۲۴۲۱-۲۰۱۷۲)